TGAU

CBAC TGAU
Hanes

Cymeradwywyd gan Cymwysterau Cymru

Canllawiau Addysgu: Uned 2 Opsiwn 2.2

Addysgu o 2026
Dyfarnu o 2028

Fersiwn 2 - Chwefror 2025

Nid yw'r cymhwyster hwn a reoleiddir gan Cymwysterau Cymru ar gael i ganolfannau Lloegr.

Yn arbennig i Gymru.
Yn barod i'r byd.

Hoffai CBAC ddiolch i fyfyrwyr ac athrawon Ysgol Uwchradd Fitzalan, Caerdydd ac Ysgol Uwchradd Llanwern, Casnewydd am gymryd rhan yn y gwaith o greu'r cloriau hyn.

Cynnwys

Cyflwyniad 1
Nodau'r Canllawiau Addysgu 1
Ffyrdd ychwanegol y gall CBAC gynnig cymorth: 1
Strwythur y cymhwyster 2
Asesu 3
Crynodeb o'r Asesu Uned 2 3
Amcanion asesu a phwysoli Uned 2 3
Trosolwg o Uned 2: Opsiwn 2.2 4
Cynllun Dysgu ar gyfer Opsiwn 2.2 5
Profiadau Dysgu 37
Cyfleoedd i ymgorffori elfennau o'r Cwricwlwm i Gymru 38
Geirfa ar gyfer Opsiwn 2.2 47

© WJEC CBAC Ltd. 2025

CRYNODEB O NEWIDIADAU

Fersiwn	Disgrifiad	Rhif y dudalen
2	Addaswyd i, dyfarnwyd am y tro cyntaf yn Haf 2028.	1

© WJEC CBAC Ltd. 2025

Cyflwyniad

Mae CBAC TGAU Hanes wedi'i gymeradwyo gan Cymwysterau Cymru ac mae ar gael i bob canolfan yng Nghymru. Bydd yn cael ei ddyfarnu am y tro cyntaf yn Haf 2028, gan ddefnyddio graddau A* i G.

Nodau'r Canllawiau Addysgu

Prif nod y Canllawiau Addysgu yw cefnogi athrawon wrth iddynt gyflwyno CBAC TGAU Hanes a chynnig arweiniad ar ofynion y cymhwyster a'r broses asesu. **Ni fwriedir i'r Canllawiau Addysgu fod yn ddogfen gynhwysfawr i gyfeirio ati** ond yn hytrach i gynnig cefnogaeth i athrawon proffesiynol wrth ddatblygu cyrsiau ysgogol a chyffrous sydd wedi'u teilwra i anghenion a sgiliau'r dysgwyr.Mae'r canllawiau'n cynnig gweithgareddau posibl yn yr ystafell ddosbarth a chysylltau i adnoddau digidol defnyddiol (gan gynnwys ein deunyddiau digidol ein hunain, sydd ar gael yn rhad ac am ddim, a rhai o ffynonellau allanol) i roi syniadau ar gyfer gwersi diddorol ac atyniadol.

Ffyrdd ychwanegol y gall CBAC gynnig cymorth:

- deunyddiau asesu enghreifftiol a chynlluniau marcio
- digwyddiadau dysgu proffesiynol
- adroddiadau arholwyr ar bob uned
- y gallu i gysylltu'n uniongyrchol â'r swyddog pwnc
- adnoddau ar-lein am ddim
- Dadansoddi Canlyniadau Arholiadau
- Adolygu Arholiadau Ar-lein.

© WJEC CBAC Ltd. 2025

Strwythur y cymhwyster

Mae CBAC TGAU Hanes yn cynnwys pedair uned.Rhaid i'r cyfuniad o opsiynau a ddewiswyd ar gyfer Unedau 1, 2 a 3 gynnwys un uned oesoedd canol, un uned fodern gynnar ac un uned fodern.

Yn Uned 4, gall canolfannau ddewis ailadrodd cyfnod amser a astudiwyd yn flaenorol yn Unedau 1, 2 neu 3. **Fodd bynnag, ni ddylai'r testunau a ddewisir ar gyfer eu hastudio yn Uned 4 ailadrodd na gorgyffwrdd â chynnwys unrhyw un o'r unedau eraill a ddewisir.**

Cymhwyster unedol yw hwn ac nid yw'n cynnwys haenau. Nid oes hierarchaeth o ran trefn addysgu'r unedau.

	Teitl yr uned	Math o Asesiad	Pwysoli
Uned 1	Astudiaeth fanwl ar hanes Cymru	Arholiad ysgrifenedig	30%
Uned 2	Astudiaeth fanwl ar hanes Ewrop a/neu'r Byd	Asesiad Di-arholiad	20%
Uned 3	Astudiaeth o gyfnod yn hanes y byd	Arholiad ysgrifenedig	30%
Uned 4	Cymdeithas sy'n newid	Asesiad Di-arholiad	20%

© WJEC CBAC Ltd. 2025

Asesu

Crynodeb o'r Asesu Uned 2

Uned 2: Astudiaeth fanwl ar hanes Ewrop a/neu'r Byd
***Asesiad di-arholiad ar sgrin:* 3 awr**
20% o'r cymhwyster

80 marc

Bydd dysgwyr yn astudio un o'r chwe thestun hanesyddol canlynol i gynnal astudiaeth fanwl a fydd yn rhoi dealltwriaeth iddynt o fater yn hanes Ewrop a/neu'r byd.

Yr Oesoedd Canol

2.1 Genghis Khan tua 1162–tua 1227: astudiaeth achos ar imperialaeth yr oesoedd canol

2.2 Y Pla Du tua 1330–tua 1360: astudiaeth achos ar gymdeithas yr oesoedd canol

Modern Cynnar

2.3 Concwest Sbaen ar yr Asteciaid tua 1492 – tua 1525: astudiaeth achos ar drefedigaethedd fodern gynnar

2.4 Süleyman I tua 1520–tua 1566: astudiaeth achos ar imperialaeth fodern gynnar

Modern

2.5 Y Drydedd Reich, tua 1933–tua 1945: astudiaeth achos ar genedlaetholdeb modern

2.6 Afghanistan tua 1979–tua 2001: astudiaeth achos ar gydberthynas fodern y gwledydd

Ar gyfer yr asesiad di-arholiad, bydd dysgwyr yn cynnal ymholiad hanesyddol, gan gynnig ymateb â ffocws ar fater penodol.

Bydd dysgwyr yn cwblhau asesiad Uned 2 yn ddigidol drwy lwyfan e-asesu CBAC.

Amcanion asesu a phwysoli Uned 2

AA2	Cymhwyso gwybodaeth a dealltwriaeth at gysyniadau hanesyddol megis achos a chanlyniad, parhad a newid, tebygrwydd a gwahaniaeth, ac arwyddocâd	5%
AA3	Dadansoddi, gwerthuso neu wneud penderfyniadau ar ddeunydd ffynhonnell, dehongliadau hanesyddol a dadleuon hanesyddol, gan gyfuno’r llinynnau hyn lle bo hynny'n briodol	5%
AA4	Dewis, defnyddio a chymhwyso sgiliau a thechnegau yn ymarferol i ymgymryd ag ymholiadau hanesyddol.	10%

© WJEC CBAC Ltd. 2025

Trosolwg o Uned 2: Opsiwn 2.2

Astudiaeth fanwl ar hanes Ewrop a/neu'r Byd
(20% o'r cymhwyster)

Pwrpas Uned 2 yw darparu dealltwriaeth fanwl o fater yn hanes Ewrop a/neu'r byd drwy astudio ffynonellau a dehongliadau hanesyddol.

Bydd dysgwyr yn astudio un o chwe thestun hanesyddol i gynnal astudiaeth fanwl a fydd yn rhoi dealltwriaeth iddynt o fater yn hanes Ewrop a/neu'r byd. Yna byddant yn cynnal ymholiad hanesyddol yn seiliedig ar eu dewis o destun hanesyddol.

Dylai dysgwyr allu dangos sgiliau dadansoddi a gwerthuso wrth fynd i'r afael â ffynonellau sy'n ymwneud â'r testun hanesyddol a ddewiswyd a dehongliadau hanesyddol sy'n cynnwys safbwyntiau cyferbyniol o ran digwyddiadau a phobl.

Dylai dysgwyr hefyd allu dangos gwybodaeth a dealltwriaeth o'r cysyniadau hanesyddol canlynol yng nghyd-destun eu dewis o destun hanesyddol:

- parhad a newid
- nodweddion sy'n debyg ac yn wahanol
- arwyddocâd ac effaith
- achos a chanlyniad.

Dylai dysgwyr allu dewis, defnyddio a chymhwyso sgiliau a thechnegau sy'n cael eu defnyddio i gynnal ymholiadau hanesyddol, gan gynnwys:

- cael trosolwg o destun penodol
- casglu tystiolaeth i ddatblygu dealltwriaeth o'r hanes a'r dadleuon cysylltiedig
- crynhoi'r pwyntiau a'r dadleuon allweddol
- adolygu gwybodaeth a ffurfio rhagdybiaeth sy'n gysylltiedig â chwestiwn penodol
- dewis, dadansoddi, gwerthuso a defnyddio tystiolaeth
- cynllunio a llunio ymateb i gwestiwn penodol
- datblygu hunanwerthusiad beirniadol o'u perfformiad yn y dasg.

Cyfnod amser	**Opsiwn**	
Yr Oesoedd Canol	2.2	Y Pla Du tua 1330–tua 1360: astudiaeth achos ar gymdeithas yr oesoedd canol
	2.2.1	Sut roedd clefydau'n llwyddo i ledaenu yn y bedwaredd ganrif ar ddeg
	2.2.2	Lledaeniad y Pla Du
	2.2.3	Ymdrechion i atal clefydau rhag lledaenu
	2.2.4	Ymatebion i ledaeniad clefydau
	2.2.5	Gwaddol y Pla Du

© WJEC CBAC Ltd. 2025

Cynllun Dysgu ar gyfer Opsiwn 2.2

Yr Oesoedd Canol: Y Pla Du tua 1330–tua 1360: astudiaeth achos ar gymdeithas yr oesoedd canol

Darperir y cynllun dysgu hwn fel enghraifft ddarluniadol. Ei nod yw rhoi strwythur ac ysbrydoliaeth ond gellir ei addasu er mwyn diwallu anghenion unigryw, dewisiadau a dynameg dosbarthiadau unigol. Caiff athrawon eu hannog i addasu elfennau fel sy'n ofynnol i gyd-fynd â galluoedd a nodau dysgu eu myfyrwyr.

Ar gyfer pob adran o gynnwys yn yr uned hon, mae CBAC hefyd yn darparu adnoddau dysgu cyfunol a threfnwyr gwybodaeth. Gellir dod o hyd i'r rhain yma: https://adnoddau.cbac.co.uk/

2.2 Cefndir: Plâu a'u heffaith ar gymdeithas ddynol (Mae pob opsiwn yn dechrau gydag adran gefndirol. Bwriad yr adrannau hyn yw rhoi cyd-destun angenrheidiol i ddysgwyr er mwyn iddynt gael mynediad at y testun hanesyddol. **Ni fydd dysgwyr yn cael eu hasesu'n uniongyrchol ar gynnwys yr adrannau cefndirol**).				
Dylai dysgwyr fod yn ymwybodol o:	Gwybodaeth	Gweithgareddau a Chanlyniadau	Adnoddau	Amser a awgrymir (oriau)
• cefndir y Pla Du, nifer o achosion hanesyddol eraill o'r pla a'r gwahaniaeth rhwng pla biwbonig, niwmonig a septicaemig.	Ystyr pla a phandemig. Y gwahaniaeth rhwng endemig ac epidemig. Cefndir hanesyddol - pla Iwstinian 541-2 CC i tua 750 fel yr achosion cyntaf o bla *yersinia pestis.* Y gwahaniaethau rhwng pla biwbonig, septicaemig a niwmonig.	**Gweithgareddau:** • diffinio pla, pandemig, epidemig ac endemig yn glir • lluniwch linell amser i ddangos y trosolwg o bandemigau • amlinellwch beth ddigwyddodd yn ystod pla Iwstinian • esboniwch y nodweddion tebyg a gwahanol rhwng y tri phrif fath o bla **Canlyniad:** Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall bod sawl ffurf i'r Pla Du a'i fod yn gysylltiedig â phlâu cynharach. **Gweithgaredd uwch:**	**Gwefan(nau):** • Pandemic - Wikipedia • Plague (disease) - Wikipedia • Epidemic - Wikipedia • Endemic (epidemiology) - Wikipedia • Plague was one of history's deadliest diseases - National Geographic • The worst epidemics and pandemics in history • History of plague - Wikipedia • 6 Devastating Plagues • First plague pandemic	2 awr

© WJEC CBAC Ltd. 2025

		Trafodwch farn bosibl rhywun o'r pandemig hwn ar y pryd, yn hytrach na'r farn y byddai gennym o bandemig nawr. **Canlyniad uwch:** Gall dysgwyr lunio casgliadau am arwyddocâd y Pla Du yn hanes plâu.	• Second plague pandemic • Plague • Plague - World Health Organisation • Plague: Bubonic, Pneumonic, and Septicemic • Bubonic plague - Wikipedia • Septicemic plague - Wikipedia • Pneumonic plague - Wikipedia • Black Death: The Disease **Fideo(s):** • Plague and the decline of the Roman Empire • The Plague of Justinian • Disease - Crash Course World History • The diseases that changed humanity forever **Podlediad(au):** • Plagues - Dan Snow's History Hit • The Black Death - Dan Snow's History Hit • The Black Death - How and Why History	

© WJEC CBAC Ltd. 2025

			Map(iau): • Mapping The Plague Pandemics **Llyfr(au):** *The World Transformed* gan Peter Frankopan, pennod 13 *Plagues Upon The Earth – Disease and the Course of Human History* gan Kyle Harper, pennod 6 *The Black Death 1346-1353 – A Complete History* gan Ole J. Benedictow, penodau 1-3 *The Black Death – Natural and Human Disaster in Medieval Europe* gan Robert S. Gottfried, pennod 1 *The Black Death* gan Philip Ziegler, pennod 1 *Doctoring the Black Death* gan John Abert, penodau 1 a 2 *The Black Death – A New History* gan John Aberth, cyflwyniad *The World The Plague Made,* gan James Belich, pennod 1	

© WJEC CBAC Ltd. 2025

• pwysigrwydd epidemioleg pandemigau o'r pla, yr achosion, y symptomau, cwrs a chyfraddau marwolaethau y plâu a'r dadleuon ynghylch math a tharddiad y Pla Du.	Trosolwg o'r cymariaethau â phandemigau pla eraill, gan gynnwys sut gwnaethon nhw ddechrau, am ba hyd gwnaethon nhw bara a'r cyfraddau marwolaethau. Yr esboniad traddodiadol ar gyfer y Pla Du. Esboniadau amgen ar gyfer achosion y Pla Du.	**Gweithgareddau:** • ymchwiliwch i fanylion y Pla Du a phandemigau eraill, gan ganolbwyntio ar achosion, symptomau a chyfraddau marwolaethau • lluniwch dabl i grynhoi'r wybodaeth hon • nodwch nodweddion tebyg a gwahanol rhwng y data ar y pandemigau gwahanol hyn • esboniwch y ddamcaniaeth draddodiadol ar gyfer lledaeniad y Pla Du gan gynnwys chwain a llygod mawr • ymchwiliwch i esboniadau amgen diweddar ar gyfer lledaeniad y Pla Du gan gynnwys marmotiaid a chysylltiad rhwng bodau dynol **Canlyniad:** Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall y dadleuon presennol ynghylch natur ac arwyddocâd y Pla Du. **Gweithgaredd uwch:** Nid oedd pobl yng nghyfnod y Pla Du yn defnyddio'r enw hwn ar gyfer y clefyd ar y pryd. Ymchwiliwch i'r enwau a roddodd pobl i'r clefyd ar y pryd ac ystyriwch pa dermau	**Gwefan(nau):** • List of epidemics and pandemics - Wikipedia • History's Seven Deadliest Plagues • From Black Death to fatal flu • Two of History's Deadliest Plagues Were Linked, With Implications for Another Outbreak • Here's how Covid-19 ranks among the worst plagues in history • What were the death tolls from pandemics in history? • Yersinia pestis - Wikipedia • Theories of the Black Death - Wikipedia • Maybe Rats Aren't to Blame for the Black Death • The Black Death: A New Culprit? • Mystery of Black Death's origins solved, say researchers **Fideo(s):** • What Was The Black Death?	2 awr

© WJEC CBAC Ltd. 2025

		fyddai'n fwy priodol i'w ddisgrifio yn eich barn chi. **Canlyniad uwch:** Gall dysgwyr lunio casgliadau am yr enw y dylid ei ddefnyddio i ddisgrifio'r pandemig hwn.	• The past, present and future of the bubonic plague • Scientists Finally Discover the Origin of The Black Death **Podlediad(au):** • How the Black Death got its start • The Black Death - Dan Snow's History Hit • The Black Death: Origins & Spread - Podlediad History Extra • What Caused the Black Death? - Our Fake History • The Black Death - Gone Medieval **Llyfr(au):** *The World Transformed* gan Peter Frankopan, pennod 13 *Plagues Upon The Earth – Disease and the Course of Human History* gan Kyle Harper, pennod 6 *The Black Death and the Transformation of the West* gan David Herlihy, pennod 1	

© WJEC CBAC Ltd. 2025

			The Black Death 1346-1353 – A Complete History gan Ole J. Benedictow, pennod 4 *The Black Death – Natural and Human Disaster in Medieval Europe* gan Robert S. Gottfried, pennod 1 *The Black Death* gan Philip Ziegler, pennod 1 *Doctoring the Black Death* gan John Abert, pennod 1 *The Black Death – A New History* gan John Aberth, cyflwyniad a phennod 2 *The World The Plague Made,* gan James Belich, pennod 2	

© WJEC CBAC Ltd. 2025

2.2.1 Sut roedd clefydau'n llwyddo i ledaenu yn y bedwaredd ganrif ar ddeg				
Dylai dysgwyr ddeall:	Gwybodaeth	Gweithgareddau a Chanlyniadau	Adnoddau	Amser a awgrymir (oriau)
• pwysigrwydd llwybrau masnach wrth helpu clefydau i ledaenu, gan gynnwys: • y Llwybr Sidan • cynyddu rhyngweithiadau masnachol a diwylliannol.	Natur a maint y Llwybr Sidan. Sut helpodd y Llwybr Sidan i ddod â'r Pla Du i ranbarth Môr y Canoldir. Cysylltiadau masnachu rhwng cymunedau o amgylch Môr y Canoldir ac ar draws cyfandir Ewrop.	**Gweithgareddau:** • lluniadwch y Llwybr Sidan ar fap amlinellol yn dangos Asia, Ewrop ac Affrica • anodwch y map hwn â'r dinasoedd a'r canolfannau allweddol ar gyfer cynhyrchu'r nwyddau oedd yn cael eu masnachu ar hyd y llwybr • esboniwch y cysylltiad rhwng y Llwybr Sidan a lledaeniad y Pla Du ar draws Asia i ranbarth Môr y Canoldir • ychwanegwch fanylion y prif lwybrau masnach ar draws Ewrop at y map hwn, gan gynnwys y prif ganolfannau masnach a pha nwyddau a fasnachwyd • esboniwch pa mor rhyng-gysylltiedig oedd byd Môr y Canoldir yn y 14eg ganrif a pham yr oedd hyn yn bwysig ar gyfer lledaeniad y Pla Du. **Canlyniad:** Gallai dysgwyr ddangos eu bod yn deall sut gwnaeth masnach yr	**Gwefan(nau):** • Medieval Trade Routes • Global Trade in the 13th Century • Silk Road - Wikipedia • About the Silk Roads • The Silk Road • How the Black Death Spread Along the Silk Road • The Spread of Disease along the Silk Roads • Origins of the Black Death • The Black Death Pandemic Along The Silk Road • How Europe exported the Black Death • Trade in Medieval Europe • Linking the Mediterranean: The Construction of Trading Networks in 14th and 15th-century Italy • International trade in the early Middle Ages	2 awr

© WJEC CBAC Ltd. 2025

		oesoedd canol helpu i'r Pla Du ledaenu o Asia i Ewrop. **Gweithgaredd uwch:** Cyflwynwch ddadl ar sut dylid cofio'r llwybrau masnach ar draws cyfandiroedd – gydag un ochr yn dadlau ynghylch y buddiannau economaidd, a'r ochr arall yn dadlau ynghylch effaith lledaeniad y clefyd. **Canlyniad uwch:** Gall dysgwyr lunio casgliadau ynghylch arwyddocâd hanesyddol llwybrau masnach ar draws cyfandiroedd.	• An Incredibly Detailed Map Of Medieval Trade Routes • Asia, North Africa, and Europe in the Early Fourteenth Century • Cultural Consequences of Connectivity, Afro-Eurasia 1200-1450 • The Black Death in Asia, Europe and Africa • Trade Networks and the Black Death **Fideo(s):** • The Silk Road - BBC Select • The Black Death & the Silk Roads • What Spread The Black Death? • How did the Black Plague spread? • Plague 101 - National Geographic **Podlediad(au):** • The Silk Road - Listen & Learn **Map(iau):** • The Silk Roads • Trade Networks In The Middle Ages, c. 1200	

© WJEC CBAC Ltd. 2025

			• Spread of the Black Death in Europe • Black Death and Mongols Thematic Map **Llyfr(au):** *The Silk Road* gan Peter Frankopan, pennod 10 *The World Transformed* gan Peter Frankopan, pennod 13 *Europe in the 14th and 15th centuries* gan Denys Hay, pennod 14 *Plagues Upon The Earth – Disease and the Course of Human History* gan Kyle Harper, pennod 6 *The Black Death 1346-1353 – A Complete History* gan Ole J. Benedictow, pennod 5 *The Black Death – Natural and Human Disaster in Medieval Europe* gan Robert S. Gottfried, pennod 3 *The Black Death – A New History* gan John Aberth, pennod 1	

© WJEC CBAC Ltd. 2025

			The World The Plague Made, gan James Belich, pennod 4	
• bywyd yn y Dwyrain Agos, Gogledd Affrica ac Ewrop ar ddechrau'r bedwaredd ganrif ar ddeg, gan gynnwys: • amodau byw a safonau hylendid • teithio a chyswllt rhwng cymunedau.	Y nodweddion tebyg a gwahanol rhwng amodau byw a hylendid rhwng cymunedau Mwslimaidd y Dwyrain Agos a Gogledd Affrica, o gymharu ag Ewrop. Natur a maint y teithio o amgylch rhanbarth Môr y Canoldir ac ar draws Ewrop. Y ddadl fodern ynghylch rôl y newid yn yr hinsawdd yn dylanwadu ar ledaeniad y pla.	**Gweithgareddau:** • ymchwiliwch i'r amodau byw yn nhrefi a phentrefi'r oesoedd canol yn y 14eg ganrif • ymchwiliwch i hylendid mewn dinas yn yr oesoedd canol, fel Llundain, ac ysgrifennwch adroddiad am hyn • ymchwiliwch i'r nodweddion tebyg a gwahanol rhwng amodau byw mewn cymunedau Mwslimaidd a Christnogol yn y cyfnod hwn • esboniwch ganfyddiadau ymchwil fodern i rôl newid hinsawdd yn dylanwadu ar ledaeniad y Pla Du. **Canlyniad:** Gall dysgwyr dangos eu bod yn deall sut oedd bywyd pob dydd ar draws Ewrop a'r Dwyrain Agos yn y 14eg ganrif. **Gweithgaredd uwch:** Yn seiliedig ar y wybodaeth o weithgareddau yn yr adran hon, gallai dysgwyr ragfynegi a fyddai'r effaith yn waeth ar gymunedau Cristnogol neu Fwslimaidd. Ysgrifennwch esboniad am y rhagfynegiad hwn. Ar ôl i'r	**Gwefan(nau):** • The Black Death in Asia, Europe and Africa • What life in medieval Europe was really like • Daily Medieval Life • 25 Things from Everyday Life in the Middle Ages • Society In The Middle Ages • Medieval Life and Times: Daily Life • 14th & 15th century Africa: Trans-Saharan Trade • Did people in the Middle Ages take baths? • Developments in public health and welfare • Medieval Hygiene • Life in the 14th Century • Black Death in the Middle East - Wikipedia • The Black Death may have transformed medieval societies in sub-Saharan Africa • The Mystery of Black Death in Sub-Saharan Africa	2

© WJEC CBAC Ltd. 2025

		wybodaeth hon gael ei datgelu mewn gwers yn y dyfodol, dychwelwch at y rhagfynegiad hwn i drafod ei gywirdeb. **Canlyniad uwch:** Gall dysgwyr lunio casgliadau ynghylch y graddau yr oedd y Pla Du yn debygol o effeithio ar gymunedau Cristnogol a Mwslimaidd.	• Revisiting the Black Death for clues to climate change's role in pandemics • Medieval Trade Routes **Fideo(s):** • Medieval Towns: Timelines • City life in the middle ages: Medieval Madness • Medieval Manor: Timelines • Life in a Medieval Village • How did the Black Death affect Africa and Asia? • Medieval London: Filthy City • What Was City Life Like in the Middle Ages? • What Was Life like in the Middle Ages? • What Was Everyday Life Like In Medieval Britain? • Plague 101 - National Geographic • What Hygiene Was Like During the Black Plague • Trade in Medieval Europe **Map(iau):** • Spread of the Black Death in Europe	

© WJEC CBAC Ltd. 2025

			• Black Death and Mongols Thematic Map • Second Pandemic of the Black Death in Europe (1347-51) **Llyfr(au):** *The World Transformed* gan Peter Frankopan, pennod 13 *Plagues Upon The Earth – Disease and the Course of Human History* gan Kyle Harper, pennod 6 *Newidiadau ym Maes Iechyd a Meddygaeth tua 1340 hyd heddiw* gan R. Paul Evans ac Alf Wilkinson, penodau 1 a 6 *Curriculum for Wales – History for 11-14 Years* gan Rob Quinn ac R. Paul Evans, Pennod 2 *The Black Death – Natural and Human Disaster in Medieval Europe* gan Robert S. Gottfried, pennod 2 *The Black Death* gan Philip Ziegler, penodau 2 a 9	

© WJEC CBAC Ltd. 2025

			The Black Death – A New History gan John Aberth, pennod 4 *The World The Plague Made*, gan James Belich, pennod 3	

© WJEC CBAC Ltd. 2025

2.2.2 Lledaeniad y Pla Du				
Dylai dysgwyr ddeall:	Gwybodaeth	Gweithgareddau a Chanlyniadau	Adnoddau	Amser a awgrymir (oriau)
• sut lledaenodd y Pla Du yn ddaearyddol, gan gynnwys: ◦ ei ddyfodiad i'r Dwyrain Agos ac ardal Môr y Canoldir ◦ ei ledaeniad i'r gogledd a'r gorllewin.	Gwarchae'r Mongoliaid o Caffa (Kaffa) a rôl bosibl hyn yn dod â'r Pla Du i Ewrop. Lledaeniad y Pla Du o amgylch rhanbarth Môr y Canoldir. Y Pla Du yn teithio tua'r gogledd i Ffrainc, yr Almaen a Lloegr. Effaith y Pla Du ar Wlad Pwyl o gymharu â gwledydd Ewropeaidd eraill.	**Gweithgareddau:** • disgrifiwch rôl bosibl gwarchae Caffa yn dod â'r Pla Du i Ewrop • ar fap gwag yn dangos Môr y Canoldir ac Ewrop, olrheiniwch lwybr y Pla Du. • anodwch y map hwn â nodiadau i amlinellu'n fras y dyddiadau daeth y Pla Du i bob gwlad gydag amlinelliad o'r effaith a gafodd. • esboniwch pam mae haneswyr o'r farn bod y Pla Du wedi effeithio llai ar Wlad Pwyl o gymharu â gwledydd eraill. **Canlyniad:** Gallai dysgwyr ddangos eu bod yn deall sut lledaenodd y Pla Du ar draws y Dwyrain Agos, o amgylch rhanbarth Môr y Canoldir ac ar draws Ewrop. **Gweithgaredd uwch:** Adolygwch y gwaith o'r map uchod i weld a yw'n bosibl nodi patrymau yn lledaeniad y Pla Du, er enghraifft faint o amser a gymerodd i deithio rhwng llefydd, i	**Gwefan(nau):** • Black Death migration - Wikipedia • Siege of Caffa - Wikipedia • Tracing the roots of the Black Death • How the Black Death Started in Asia • The Path of the Black Death • The Black Death in Asia, Europe and Africa • Cause and outbreak - Britannica • The source of the Black Death in fourteenth-century central Eurasia • Second plague pandemic - Wikipedia • How the Black Death Spread Along the Silk Road • Did Black Death strike sub-Saharan Africa? • The Black Death: The Greatest Catastrophe Ever	2 awr

© WJEC CBAC Ltd. 2025

		ba gyfeiriad yr aeth a'r mathau o lefydd y gwnaeth effeithio arnynt. Pa gasgliadau sy'n gallu cael eu llunio o hyn ynghylch lledaeniad y Pla Du? **Canlyniad uwch:** Gall dysgwyr lunio casgliadau am batrymau lledaeniad y Pla Du.	• Black Death in England: Progress of the plague • The Spread of the Plague in Europe, 1346-1353 • Why did the Plague spare Poland? **Fideo(s):** • What Was The Black Death? • Black Death in the Middle East • How did the Black Death affect Africa and Asia? • Why Did the Black Plague Spread so Fast in Britain? **Map(iau):** • Spread of the Black Death in Europe • Border between the Golden Horde and Russian Principalities • The Spread of the Plague in Europe, 1346-1353 **Llyfr(au):** *A Distant Mirror – the Calamitous 14th Century* gan Barbara Tuchman, pennod 5 *The World Transformed* gan Peter Frankopan, pennod 13	

© WJEC CBAC Ltd. 2025

			Plagues Upon The Earth – Disease and the Course of Human History gan Kyle Harper, pennod 6 *The Black Death 1346-1353 – A Complete History* gan Ole J. Benedictow, rhan 2 *The Black Death* – *Natural and Human Disaster in Medieval Europe* gan Robert S. Gottfried, pennod 4 *The Black Death* – *A New History* gan John Aberth, pennod 1 *The Black Death* gan Philip Ziegler, penodau 3-12	

© WJEC CBAC Ltd. 2025

• effaith y Pla Du ar ganolbarth, gorllewin a gogledd Ewrop, gan gynnwys:
  • ei effaith ar gymunedau trefol
  • ei effaith ar gymunedau gwledig.
	Esboniwch beth oedd y system ffiwdal a'r faenor.
	
	Sut effeithiodd y Pla Du ar gymunedau gwledig, gan gynnwys pentrefi diffaith fel Cosmeston a Chil-y-coed yng Nghymru.
	
	Sut effeithiodd y Pla Du ar drefi a dinasoedd fel Llundain neu Baris.
	
	Profiadau gwahanol dinasoedd fel Firenze (Florence) a Milano (Milan).
		Gweithgareddau:
		• amlinellwch beth oedd y system ffiwdal a'r hyn yr oedd yn ei olygu'n ymarferol i bentrefi
		• disgrifiwch sut effeithiodd y Pla Du ar gymunedau gwledig yn seiliedig ar ymchwil – gallai'r enghreifftiau ddod o Gymru, Lloegr neu rywle arall yn Ewrop
		• amlinellwch sut effeithiodd y Pla Du ar drefi fel Llundain.
		• esboniwch sut effeithiodd y Pla Du yn wahanol ar ddinasoedd Eidalaidd Firenze (Florence) a Milano (Milan).
		
		Canlyniad:
		Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall sut effeithiodd y Pla Du ar gymunedau trefol a gwledig.
		
		Gweithgaredd uwch:
		Trafodwch a oedd effaith y Pla Du yn waeth mewn trefi neu yng nghefn gwlad.
		
		Canlyniad uwch:
		Gall dysgwyr lunio casgliadau am arwyddocâd effaith y Pla Du ar gymunedau gwledig a threfol.
			Gwefan(nau):
			• The Black Death in Asia, Europe and Africa
			• Pandemics, places, and populations: Evidence from the Black Death
			• Pandemics and Cities: Evidence from the Black Death and the Long-Run
			• Effects of the Black Death on Europe
			• The Economic Impact of the Black Death
			• Was Plague an Exclusively Urban Phenomenon?
			• Mass Grave Shows the Black Death's 'Catastrophic' Impact in Rural England
			• Black Death: The Effect of the Plague
			• How the Black Death made life better
			• Black Death: The lasting impact
			• Changes in Health and Medicine, c.1340 to the present day
			
			Fideo(s):
			• What was Feudalism?
			• Impact of the Black Death
				2 awr

© WJEC CBAC Ltd. 2025

			• The Plague Years: Apocalypse In Florence **Podlediad(au):** • https://londonguidedwalks.co.uk/podcast/black-death-plague/ • Black Death (In Our Time) https://www.bbc.co.uk/programmes/b00bcqt8 **Llyfr(au):** *Europe in the 14th and 15th centuries* gan Denys Hay, penodau 3 a 4 *A Distant Mirror – the Calamitous 14th Century* gan Barbara Tuchman, pennod 5 *The World Transformed* gan Peter Frankopan, pennod 13 *Plagues Upon The Earth – Disease and the Course of Human History* gan Kyle Harper, pennod 6 *Newidiadau ym Maes Iechyd a Meddygaeth tua 1340 hyd heddiw* gan R. Paul Evans ac Alf Wilkinson, pennod 1	

© WJEC CBAC Ltd. 2025

2.2.3 Ymdrechion i atal clefydau rhag lledaenu				
Dylai dysgwyr ddeall:	Gwybodaeth	Gweithgareddau a Chanlyniadau	Adnoddau	Amser a awgrymir (oriau)
• defnyddio strategaethau i leihau cyfraddau'r haint, gan gynnwys: • ymdrechion i wella amodau byw • Ymbellhau cymdeithasol ac ynysu.	Mesurau iechyd y cyhoedd a roddwyd ar waith i geisio atal y pla rhag lledaenu fel y rhai ym Milano (Milan). Damcaniaeth miasma a gwneud y peth cywir o ran iechyd y cyhoedd ond am y rheswm anghywir. Y defnydd o gwarantîn fel math o gadw pellter cymdeithasol, er enghraifft yn Fenis (Venezia).	**Gweithgareddau:** • ymchwiliwch i sut llwyddodd Milano (Milan) i leihau lledaeniad y Pla Du o gymharu â dinasoedd eraill • ychwanegwch enghreifftiau o ddinasoedd eraill at yr astudiaeth o Milano (Milan) i esbonio sut gwnaethon nhw ymateb i'r Pla Du • esboniwch beth oedd damcaniaeth miasma a sut dylanwadodd ar ymdrechion i arafu lledaeniad y Pla Du • disgrifiwch y defnydd o gwarantîn ac arwahanu i leihau lledaeniad y Pla Du. **Canlyniad:** Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall sut ceisiodd yr awdurdodau arafu lledaeniad y Pla Du ar y dechrau. **Gweithgaredd uwch:** Gwrandewch ar y podlediad *Not Just The Tudors* a lluniwch restr o'r ffyrdd yr oedd pobl wedi ceisio	**Gwefan(nau):** • The Black Death in Asia, Europe and Africa • The Black Death Actually Improved Public Health • Medieval Britain and the people's health, c.1250-c.1500 • Bubonic plague: the first pandemic • For Renaissance Italians, combating black plague was as much about politics as it was science • How did the plague impact health regulation? • Social Distancing and Quarantine Were Used in Medieval Times to Fight the Black Death • Black Death quarantine: how did we try to contain the most deadly disease in history? • Social distancing during the Black Death • Social Distancing During the Black Death	2 awr

© WJEC CBAC Ltd. 2025

		arafu lledaeniad y Pla Du – beth oedd fwyaf effeithiol? **Canlyniad uwch:** Gall dysgwyr lunio casgliadau am effeithiolrwydd perthynol dulliau gwahanol a ddefnyddiwyd i atal lledaeniad y Pla Du.	• Renaissance Lockdown: How Venice tried to control the plague • The Rise of Miasma **Fideo(s):** • Miasma Theory, Explained • The Black Death & How It Ravaged Europe • How You Could Have Survived the Black Plague • What Hygiene Was Like During the Black Plague • Milan Vs. Black Death • How Venice Coined the Term Quarantine During the Black Death **Podlediad(au):** • How to Survive the Plague - Not Just the Tudors • The Black Death - In Our Time **Llyfr(au):** *A Distant Mirror – the Calamitous 14th Century* gan Barbara Tuchman, pennod 5	

© WJEC CBAC Ltd. 2025

			Newidiadau ym Maes Iechyd a Meddygaeth tua 1340 hyd heddiw gan R. Paul Evans ac Alf Wilkinson, penodau 1 a 2 *Doctoring the Black Death* by John Abert, pennod 3	

• pwysigrwydd ymdrechion i ddiogelu unigolion a theuluoedd, gan gynnwys:
  • defnyddio arferion ofergoelus fel gwisgo swyn dlysau a fflangellu.
  • gwneud penyd.
	Prif syniadau ac arferion meddygaeth yr oesoedd canol.
	
	Dulliau ofergoelus o atal pla fel gwisgo swyn dlysau.
	
	Dulliau crefyddol o atal pla, o benyd i fflangellu.
	
	Nodweddion tebyg a gwahanol rhwng safbwyntiau Cristnogol a Mwslimaidd o'r pla.
		Gweithgareddau:
		• amlinellwch yr amrywiaeth o esboniadau o'r oesoedd canol o glefydau
		• disgrifiwch y dulliau ofergoelus yr oedd pobl yn eu defnyddio er mwyn osgoi'r Pla Du
		• esboniwch pam yr oedd pobl yn gwneud penyd neu'n ymuno â'r fflangellwyr
		• ymchwiliwch i'r nodweddion tebyg a gwahanol rhwng y ffordd yr ymatebodd cymunedau Cristnogol a Mwslimaidd i'r Pla Du.
		
		Canlyniad:
		Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall sut ceisiodd unigolion osgoi'r Pla Du.
		
		Gweithgaredd uwch:
		Trafodwch pa mor bwysig oedd crefydd yn ymdrechion pobl i osgoi dal y Pla Du.
		
		Canlyniad uwch:
			Gwefan(nau):
			• The Black Death in Asia, Europe and Africa
			• Medicine in medieval England, c.1250-c.1500
			• The Flagellants
			• The Flagellants Attempt to Repel the Black Death, 1349
			• Flagellants and the Black Death - History in Numbers
			• Penance and plague: How the Black Death changed one of Christianity's most important rituals
			• Medieval Cures for the Black Death
			• The Black Death (10 Medieval Cures)
			• Avoiding the plague
			• Amulet and charm to protect against plague
			• How Diseases Spread: Ways People Have Tried
				2 awr

© WJEC CBAC Ltd. 2025

		Gall dysgwyr lunio casgliadau ynghylch pa mor bwysig oedd crefydd wrth ymateb i'r Pla Du.	to Explain Pandemics Through History • Priests and the Black Death • Religious Responses to the Black Death **Fideo(s):** • Medieval Medicine: Medicine Through Time • The Black Death & How It Ravaged Europe • How did the Black Death affect Africa and Asia? • Weird Plague 'Cures' • How Did Bubonic Plague Actually End? • How did people try to 'cure' the Plague? • A Day In the Life Living With the Plague **Podlediad(au):** • How to Survive the Plague - Not Just the Tudors • The Black Death - In Our Time **Llyfr(au):**	

© WJEC CBAC Ltd. 2025

			A Distant Mirror – the Calamitous 14th Century gan Barbara Tuchman, pennod 5 *Newidiadau ym Maes Iechyd a Meddygaeth tua 1340 hyd heddiw* gan R. Paul Evans ac Alf Wilkinson, penodau 1 a 2 *The Black Death* gan Philip Ziegler, pennod 5 *Doctoring the Black Death* by John Abert, pennod 3 *The Black Death – A New History* gan John Aberth, penodau 3, 5 a 7	

© WJEC CBAC Ltd. 2025

2.2.4 Ymatebion i ledaeniad clefydau				
Dylai dysgwyr ddeall:	Gwybodaeth	Gweithgareddau a Chanlyniadau	Adnoddau	Amser a awgrymir (oriau)

• ymateb unigolion i'r Pla Du, gan gynnwys:
  • y sioc, galar ac euogrwydd yn sgil ei effaith
  • yr heriau sy'n wynebu'r rhai sy'n ceisio symud ymlaen o brofedigaeth.
	Yr ymatebion emosiynol i brofedigaeth oherwydd y Pla Du.
	
	Sut aeth yr awdurdodau i'r afael â niferoedd mawr o gyrff marw.
	
	Ymatebion diwylliannol i'r Pla Du fel y ddelwedd o'r danse macabre.
		Gweithgareddau:
		• ymchwiliwch i'r modd yr aeth yr awdurdodau i'r afael â niferoedd mawr o gyrff marw
		• amlinellwch sut effeithiodd y Pla Du ar arferion angladdau cymunedau
		• ymchwiliwch i'r hyn mae tystiolaeth o'r adeg yn ei ddweud wrthym am sut ymatebodd pobl yn emosiynol i'r Pla Du
		• ymchwiliwch i ymatebion diwylliannol fel y danse macabre a motiff marwolaeth mewn celf a llenyddiaeth o'r oesoedd canol.
		
		Canlyniad:
		Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall effaith emosiynol y Pla Du.
		
		Gweithgaredd uwch:
		Gwrandewch ar y podlediad *In Our Time* ar y Pla Du a gwnewch nodiadau ynghylch y ffordd mae'n disgrifio ymatebion pobl i'r Pla Du.
			Gwefan(nau):
			• Social and Economic Effects of the Plague
			• 'The blow struck the world with immense terror': Accessing emotional reactions to the Black Death of 1348
			• Danse Macabre: Dealing With Death in the 14th Century
			• Art and Death in the Middle Ages
			• Death Transformed: How the Black Death Impacted the Dying in the 14th Century
			• Death and Commemoration in Late Medieval Wales
			
			Fideo(s):
			• The Black Death & How It Ravaged Europe
			• What Made The Black Death so Deadly?
			• What It Was Like to Be a Body Collector During the Black Plague
				1 awr

© WJEC CBAC Ltd. 2025

		Canlyniad uwch: Gall dysgwyr lunio casgliadau ynghylch yr amrywiaeth o ffyrdd yr ymatebodd pobl i'r Pla Du.	**Podlediad(au):** • Black Death - In Our Time **Llyfr(au):** *A Distant Mirror* – *the Calamitous 14th Century* gan Barbara Tuchman, pennod 5	

© WJEC CBAC Ltd. 2025

• ymateb cymdeithasau i'r Pla Du, gan gynnwys: • ymdrechion i resymoli a dod o hyd i fychod dihangol • gwrthwynebiad grwpiau elitaidd i ddeddfwriaeth a rheolaeth.	Cynnydd yn yr erledigaeth o gymunedau Iddewig yn Ewrop fel ymateb i'r Pla Du. Sut ceisiodd yr elitau osgoi cyfyngiadau'r pla, gan gynnwys gadael trefi a mynd i'w heiddo gwledig. Ymatebion gwahanol ymysg cymunedau Cristnogol a Mwslimaidd i'r Pla Du.	**Gweithgareddau:** • ymchwiliwch i'r cynnydd yn yr erledigaeth o leiafrifoedd crefyddol fel yr Iddewon fel ymateb i'r Pla Du • disgrifiwch sut ceisiodd yr elitau osgoi cyfyngiadau'r pla a beth oedd canlyniad hyn • ymchwiliwch i'r nodweddion tebyg a gwahanol rhwng y ffordd yr ymatebodd cymunedau Cristnogol a Mwslimaidd i'r Pla Du. **Canlyniad:** Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall bod amrywiaeth eang o ymatebion i'r Pla Du. **Gweithgaredd uwch:** Gwrandewch ar y podlediad am Siwan o Loegr a defnyddiwch y stori i esbonio beth mae'n ei ddweud wrthym am sut ymatebodd yr elitau yn Ewrop, gan gynnwys Brenin Lloegr, i'r Pla Du. **Canlyniad uwch:** Gall dysgwyr lunio casgliadau ynghylch beth mae stori Siwan o Loegr yn ei ddweud wrthym am ymatebion yr elitau i'r Pla Du.	**Gwefan(nau):** • The Black Death in Asia, Europe and Africa • Persecution of Jews during the Black Death • The Black Death - Historic UK • When Jews Were Blamed for the Black Death • Why Were Jews Blamed for the Black Death? • Pandemics and the persecution of minorities: Evidence from the Black Death • Blame and Persecution - History in Numbers • Black-Death social toxins • Masque of the Black Death: How Europe's Rulers Resisted the Plague in Vain • How the Black Death made the rich richer • Black Death: Political and Social Changes • The Comparative Communal Responses to the Black Death in Muslim and Christian Societies	2 awr

© WJEC CBAC Ltd. 2025

			Fideo(s): • The Black Death & How It Ravaged Europe • What Happened After the Black Death Ended • The Black Death and Jewish Persecution • 9th January 1349: Jews massacred in Basel during the Black Death **Podlediad(au):** • Black Death - In Our Time • The Black Death: The Deadliest Plague - After Dark **Llyfr(au):** *A Distant Mirror – the Calamitous 14th Century* gan Barbara Tuchman, pennod 5 *The Black Death* gan Philip Ziegler, pennod 5 *Doctoring the Black Death* by John Abert, pennod 4 *The Black Death – A New History* gan John Aberth, pennod 8	

© WJEC CBAC Ltd. 2025

2.2.5 Gwaddol y Pla Du				
Dylai dysgwyr ddeall:	Gwybodaeth	Gweithgareddau a Chanlyniadau	Adnoddau	Amser a awgrymir (oriau)

• pwysigrwydd cost gymdeithasol y Pla Du, gan gynnwys:
  • amcangyfrifon o gyfraddau marwolaethau
  • effaith marwolaeth a chlefydau ar deuluoedd, cymunedau a chredoau.
	Amcangyfrifon o nifer y marwolaethau oherwydd y Pla Du.
	
	Rhesymau dros ddiffyg sicrwydd ynghylch nifer y marwolaethau oherwydd y Pla Du.
	
	Y ffaith bod canrifoedd wedi mynd heibio cyn i lefelau poblogaeth trefi a phentrefi ddychwelyd i'r lefelau cyn y Pla Du.
	
	Sut cafodd cymunedau eu newid gan y Pla Du.
	
	Sut newidiodd y Pla Du rôl yr Eglwys a chrefydd.
		Gweithgareddau:
		• amlinellwch yr amrediad o amcangyfrifon o nifer y marwolaethau oherwydd y Pla Du
		• esboniwch y rhesymau dros yr amrediad hwn a pham ei bod yn bosibl na fyddwn byth yn gwybod beth oedd nifer gwirioneddol y marwolaethau
		• disgrifiwch sut cafodd cymunedau eu newid gan y Pla Du
		• ymchwiliwch i effaith y Pla Du ar gredoau ac arferion crefyddol.
		
		Canlyniad:
		Gallai dysgwyr ddangos eu bod yn deall cost y Pla Du i gymdeithas Ewropeaidd.
		
		Gweithgaredd uwch:
		Gwrandewch ar y podlediad am adferiad Ewrop o'r Pla Du a gwnewch nodiadau ar sut gwnaeth y goroeswyr ddelio â'r heriau a adawodd y Pla Du ar ei ôl.
			Gwefan(nau):
			• The Black Death in Asia, Europe and Africa
			• The Black Death: The Plague, 1331-1770
			• Pandemics and the persecution of minorities: Evidence from the Black Death
			• The Comparative Communal Responses to the Black Death in Muslim and Christian Societies
			• Black Death - History in Numbers
			• Estimates of the Black Death's death toll in selected European cities from 1347 to 1351
			• Black Death mortality not as widespread as long thought
			• Religious Responses to the Black Death
			• How Did the Church Fare During the Black Death and 400 Years of the Plague?
				1 awr

© WJEC CBAC Ltd. 2025

		Canlyniad uwch: Gall dysgwyr lunio casgliadau am anawsterau gwella o'r Pla Du.	• Effects and significance - Britannica • Consequences of the Black Death: Social, environmental, and economic effects • The Black Death and Its Impact on the Church and Popular Religion • Social and Economic Effects of the Plague • Effects of the Black Death on Europe • Children during the Black Death • Muslim Responses To The 14th Century Black Death **Fideo(s):** • The Black Death & How It Ravaged Europe • Economic History: The Black Plague **Podlediad(au):** • Recovery part one: Black Death - Know Your Place **Llyfr(au):** *A Distant Mirror – the Calamitous 14th Century* gan Barbara Tuchman, pennod 5	

© WJEC CBAC Ltd. 2025

			The World Transformed gan Peter Frankopan, pennod 13 *Plagues Upon The Earth – Disease and the Course of Human History* gan Kyle Harper, pennod 6 *The Black Death 1346-1353 – A Complete History* gan Ole J. Benedictow, rhan 3 *The Black Death – Natural and Human Disaster in Medieval Europe* gan Robert S. Gottfried, pennod 5 *The Black Death* gan Philip Ziegler, pennod 14 *The Black Death – A New History* gan John Aberth, penodau 2 a 9	
• cost ehangach y Pla Du, gan gynnwys: • ei effaith economaidd • ei effaith wleidyddol.	Effaith economaidd tymor byr y Pla Du – chwyddiant o ganlyniad i ostyngiad mewn lefelau cynhyrchu oherwydd y lleihad yn y boblogaeth. Effaith economaidd tymor hirach y Pla Du – cynnydd mewn cyflogau o	**Gweithgareddau:** • esboniwch pam mai chwyddiant mewn prisiau oedd effaith economaidd uniongyrchol y Pla Du • amlinellwch yr effaith economaidd tymor hirach wrth i weithwyr roi pwysau ar gyflogwyr a landlordiaid i gael mwy o ryddid a chyflogau uwch	**Gwefan(nau):** • Consequences of the Black Death - Wikipedia • The Black Death in Asia, Europe and Africa • Medieval treatments for the plague • Effects of the Black Death on Europe	2 awr

© WJEC CBAC Ltd. 2025

	ganlyniad i gynnydd yn y galw am weithwyr. Y system ffiwdal yn gwanhau ac yn cwympo yn y pen draw, gan gynnwys gwrthdaro rhwng yr elitau a'r gweithwyr dros gyflog ac amodau. Y wladwriaeth yn canoli'n gynyddol a llai o bŵer i'r uchelwyr, er enghraifft yn Ffrainc a Lloegr. Amharu ar ymladd yn y Rhyfel Can Mlynedd rhwng Lloegr a Ffrainc.	• esboniwch yr effaith a gafodd y Pla Du ar bŵer yr elitau, yn enwedig mewn perthynas â'r system ffiwdal, ond hefyd yn y ffaith bod gwladwriaethau Ewropeaidd yn cael eu canoli'n gynyddol • disgrifiwch effaith y Pla Du ar yr ymladd rhwng Lloegr a Ffrainc yn y Rhyfel Can Mlynedd. **Canlyniad:** Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall effaith economaidd, gwleidyddol a chymdeithasol ehangach y Pla Du. **Gweithgareddau uwch:** • trafodwch sut dylid cofio'r Pla Du yn Ewrop • dyluniwch ac anodwch gofeb i'r rhai a fu farw o'r Pla Du. **Canlyniad uwch:** Gall dysgwyr lunio casgliadau ynghylch sut dylid cofio'r Pla Du.	• How the Black Death Improved the Lives of Medieval Peasants • The Black Death - Historic UK • How the Black Death made life better • Black Death: Political and Social Changes • How did the Black Death affect government institutions and their functions? • The Black Death and the Hundred Years' War **Fideo(s):** • The Black Death's Impact on Medieval Europe • The Impact of the Black Death on Medieval Europe • The Impact of the Black Death on Europe • What Happened After the Black Death Ended • Ten Minute English and British History **Podlediad(au):** • The Black Death - Dan Snow's History Hit • Black Death - Know Your Place	

© WJEC CBAC Ltd. 2025

			Llyfr(au): *A Distant Mirror – the Calamitous 14th Century* gan Barbara Tuchman, pennod 5 *The World Transformed* gan Peter Frankopan, pennod 13 *Plagues Upon The Earth – Disease and the Course of Human History* gan Kyle Harper, pennod 6 *The Black Death – Natural and Human Disaster in Medieval Europe* gan Robert S. Gottfried, penodau 5, 6 a 7 *The Black Death* gan Philip Ziegler, penodau 15-17 *The Black Death – A New History* gan John Aberth, pennod 10 *The World The Plague Made,* gan James Belich, penodau 7 a 8	

© WJEC CBAC Ltd. 2025

Profiadau Dysgu

Dylid annog dysgwyr i ystyried y profiadau a'r sgiliau dysgu canlynol i ddatblygu eu dealltwriaeth, gwerthfawrogiad a'u hymwybyddiaeth o gynnwys y pwnc ymhellach. Mae'r wybodaeth yn y tabl isod yn darparu cyfleoedd i athrawon integreiddio'r profiadau dysgu yn rhan o'u proses o gyflwyno'r pwnc.

Profiad Dysgu	Ymhelaethiad o'r Profiad Dysgu
cymryd rhan mewn ymweliadau addysgol wyneb yn wyneb neu'n ddigidol	Gallai dysgwyr ymweld â safleoedd yn y DU sy'n gysylltiedig â'r Pla Du fel Cosmeston, De Cymru a Wharram Percy, Swydd Efrog. Mae teithiau i'w cael ar thema'r Pla Du yn Llundain hefyd. Mae teithiau rhithiol i'w cael hefyd o rai o'r dinasoedd Ewropeaidd yr effeithiodd y Pla Du arnynt yn yr oesoedd canol fel Paris a Firenze (Fflorens).
meithrin empathi, goddefgarwch, cydymdeimlad a chwilfrydedd drwy astudio gwahanol gyd-destunau hanesyddol	Bydd dysgwyr yn astudio sut gwnaeth pobl yn Ewrop droi at grefydd i esbonio'r Pla Du ac i amddiffyn eu hunain rhagddo. Er bod trawma'r pandemig wedi dod â rhai pobl yn agosach at ei gilydd, aeth rhai yn fwy ynysig. Roedd y gymuned Iddewig mewn nifer o ddinasoedd ledled Ewrop yn cael ei defnydd fel bwch dihangol, hyd yn oed mewn llefydd nad oedd y pla wedi'u cyrraedd eto. Roedd gan gymunedau Mwslimaidd ymagwedd fwy ymarferol o lawer at y Pla Du na Christnogion a oedd yn dueddol o'i ystyried mewn ffordd fwy crefyddol.
gweithio ar y cyd	Mae llawer o enghreifftiau o drafodaethau, fel: • barn bosibl rhywun o bandemig y pla ar y pryd, yn hytrach na'r farn y byddai gennym o bandemig nawr • a oedd effaith y Pla Du yn waeth mewn trefi neu yng nghefn gwlad • pa mor bwysig oedd crefydd yn ymdrechion pobl i osgoi'r Pla Du • sut dylid cofio'r Pla Du yn Ewrop. Mae cyfleoedd i ddadlau hefyd, fel: • sut dylid cofio llwybrau masnach ar draws cyfandiroedd – gydag un ochr yn dadlau ynghylch y buddiannau economaidd, a'r ochr arall yn dadlau ynghylch effaith lledaeniad y clefyd.

© WJEC CBAC Ltd. 2025

Cyfleoedd i ymgorffori elfennau o'r Cwricwlwm i Gymru

Llinynnau Cwricwlwm i Gymru	
Themâu sy'n trawstorri	
Cyd-destunau Lleol, Cenedlaethol a Rhyngwladol	Bydd dysgwyr yn deall bod y Pla Du yn cysylltu pentrefi yn y 14eg ganrif yng Nghymru â threfi a phentrefi ledled gweddill Ynysoedd Prydain, Ewrop, o amgylch rhanbarth Môr y Canoldir a Dwyrain Agos Asia wrth i ledaeniad cyflym ac effaith y clefyd hwn ei wneud yn bandemig ar draws cyfandiroedd.
Cynaliadwyedd	Caiff dysgwyr eu cyflwyno i syniadau diweddar, y mae gwaith ymchwil yn dal i ddigwydd arnynt, y gall lledaeniad y Pla Du fod wedi dylanwadu ar y newid yn yr hinsawdd. Yn 2.2.1, bydd dysgwyr yn archwilio sut gall y newid yn yr hinsawdd fod wedi dylanwadu ar ymfudiad a chynnydd yn y boblogaeth o gnofilod yn Asia ac Ewrop, gan ei gwneud yn haws i'r chwain sy'n cario'r Pla Du i ledaenu yn bellach, yn gyflymach ac yn fwy niferus. Gall diffyg bwyd sy'n deillio o ddiwedd Cyfnod Cynnes yr Oesoedd Canol hefyd fod wedi arwain at ddiffyg maeth gan wneud y rhai a oedd yn agos at newynu yn fwy tebygol o gael y clefyd.
Addysg Cydberthynas a Rhywioldeb	Bydd dysgwyr yn gweld bod effaith y Pla Du wedi arwain at wrthdaro rhwng yr uchelwyr a oedd yn berchen ar dir a'r werin a oedd yn gorfod gweithio ar eu tir wrth i'r system ffiwdal gwympo. Gwelwyd cynnydd mewn trais wrth-Semitig hefyd o ganlyniad i'r Pla Du.
Addysg Hawliau Dynol ac Amrywiaeth	Bydd dysgwyr yn deall bod y Pla Du wedi lledaenu'n ddaearyddol, gan anwybyddu ffiniau gwleidyddol Ymerodraethau'r Mongoliaid ac Ottoman, wedi teithio drwy Ymerodraeth Mamluk yn y Dwyrain Agos i Ogledd Affrica, ond yna hefyd ar draws dinas-wladwriaethau, ymerodraethau a theyrnasoedd Ewrop. Anwybyddodd effaith y Pla Du natur a ffiniau endidau gwleidyddol yn yr ardaloedd yr effeithiodd y Pla Du arnynt. Arweiniodd y Pla Du at ddiwedd ffiwdaliaeth yn Ewrop ac roedd hefyd yn elfen bwysig yn rhoi diwedd ar bŵer Ymerodraeth y Mongoliaid hefyd.

© WJEC CBAC Ltd. 2025

Gyrfaoedd a Phrofiadau Cysylltiedig â Byd Gwaith	Bydd dysgwyr yn deall pwysigrwydd economaidd masnachwyr y Llwybr Sidan a llwybrau Môr y Canoldir yn y cyfnod hwn, er nad ydynt yn bwysig yn y byd modern mwyach. Byddant hefyd yn gweld bod y proffesiwn meddygol yn llai proffesiynol o lawer, a'i fod yn llawer llai seiliedig ar wyddoniaeth yng nghyfnod yr oesoedd canol. Bydd dysgwyr hefyd yn deall bod yr offeiriaid a oedd yn gweithio i'r Eglwys yn Ewrop yn bwysicach o lawer yn yr oesoedd canol nag y maen nhw heddiw. Drwyddyn nhw y daeth Cristnogion Ewrop i ystyried y Pla Du fel ffenomen grefyddol yn hytrach na naturiol.

© WJEC CBAC Ltd. 2025

<table>
<tr><th colspan="2">Sgiliau trawsgwricwlaidd – Llythrennedd</th></tr>
<tr><td colspan="2">Mae llawer o gyfleoedd i gynnwys Llythrennedd mewn TGAU Hanes. Mae'r cyfleoedd hyn yn cynnwys dadansoddi deunydd ffynhonnell, cyfleoedd ysgrifennu estynedig, datblygu geirfa, dadlau a thrafod. Mae'r cyfleoedd hyn yn bwysig i ddysgwyr oherwydd y byddant yn meithrin sgiliau trawsgwricwlaidd a fydd yn sail i bedwar diben y Cwricwlwm i Gymru, yn ogystal â sgiliau cyfathrebu y gellir eu defnyddio ar draws pynciau gan eu paratoi ar gyfer addysg neu gyflogaeth yn y dyfodol.

Isod mae rhai enghreifftiau o sut mae'n bosibl ymgorffori Llythrennedd yn yr addysgu a'r dysgu ar gyfer TGAU Hanes.</td></tr>
<tr><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td rowspan="3">Gwrando</td><td>Caiff dysgwyr y cyfle i asesu cywirdeb a dibynadwyedd deunydd ffynhonnell a rhannu safbwyntiau drwy drafodaeth a dulliau cwestiynu llafar wrth gael eu haddysgu am gynnwys y fanyleb.</td></tr>
<tr><td>Enghreifftiau</td></tr>
<tr><td>• Caiff dysgwyr eu hannog i ddadlau ac ymateb i safbwyntiau eraill.
• Caiff dysgwyr gyfleoedd i wrando ar bodlediadau a recordiadau i ddatblygu eu geirfa a meithrin eu sgiliau gwrando.
• Mae'r defnydd o hanes llafar a chyfweliadau yn meithrin sgiliau gwrando a'r gallu i ymateb i eraill yn briodol.
• Caiff dysgwyr y cyfle i rannu ac ymateb i gyflwyniadau gan eu cyfoedion.</td></tr>
<tr><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td rowspan="3">Darllen</td><td>Caiff dysgwyr y cyfle i ddarllen deunydd ffynhonnell cyfoes ynghyd ag amrywiaeth o ddehongliadau hanesyddol, cyn gwerthuso'r ffynonellau yn feirniadol, dadansoddi eu cynnwys a chymharu a chyferbynnu ffynonellau sy'n canolbwyntio ar y dehongliad maen nhw'n ei roi o ddigwyddiadau.</td></tr>
<tr><td>Enghreifftiau</td></tr>
<tr><td>• Gall dysgwyr ddefnyddio amrywiaeth o dechnegau darllen fel sgimio a sganio neu ddarllen ar gyfer pwrpas.
• Darllen darnau o amrywiaeth eang o ffynonellau fel areithiau, erthyglau, darnau o ddyddiaduron, cofnodion hanesyddol a phapurau newydd.
• Cymharu a chyferbynnu cynnwys ffynonellau hanesyddol.
• Asesu dibynadwyedd a chywirdeb y testun i feithrin y sgìl o ddarllen yn feirniadol.</td></tr>
</table>

© WJEC CBAC Ltd. 2025

Siarad	Caiff dysgwyr y cyfle i feithrin eu dealltwriaeth o safbwyntiau a chynnwys drwy ddadlau, trafod, cyflwyniadau a gwaith grŵp.
	Enghreifftiau
	• Dadlau'r rheswm pwysicaf pam y digwyddodd digwyddiad • Gofyn cwestiynau er mwyn egluro a meithrin dealltwriaeth. • Gall dysgwyr feithrin sgiliau siarad drwy waith grŵp a gwaith mewn parau.
Ysgrifennu	Caiff dysgwyr y cyfle i ddefnyddio amrywiaeth o eirfa pwnc benodol, iaith idiomatig a gallu cyflwyno eu gwaith yn ddigidol. Byddant yn cael cyfleoedd hefyd i fyfyrio ar strwythur a chynnwys eu gwaith hysgrifennu.
	Enghreifftiau
	• Dangos esiamplau o atebion drwy weithgareddau athro, cyfoedion a hunanasesu. • Caiff dysgwyr y cyfle i ddefnyddio amrywiaeth eang o arddulliau ysgrifennu fel ffurfiol, anffurfiol a pherson cyntaf.

© WJEC CBAC Ltd. 2025

Sgiliau trawsgwricwlaidd – Rhifedd	
Mae llawer o gyfleoedd i gynnwys Rhifedd mewn TGAU Hanes, er enghraifft dadansoddi newid yn y boblogaeth, dehongli ystadegau mewn ffynonellau sylfaenol ac eilaidd, dadansoddi graffiau a llinellau amser a mynd i'r afael â chysyniadau fel ymwybyddiaeth gronolegol. Mae'r cyfleoedd hyn yn bwysig i ddysgwyr am eu bod yn eu galluogi i roi digwyddiadau mewn cyd-destun a mesur newid. Gall dysgwyr lunio casgliadau seiliedig ar dystiolaeth sy'n seiliedig ar ystadegau a data rhifiadol. Isod mae rhai enghreifftiau o sut mae'n bosibl ymgorffori Rhifedd yn yr addysgu a'r dysgu ar gyfer TGAU Hanes.	
Mae dysgu am geometreg yn ein helpu ni i ddeall siâp, gofod a safle, ac mae dysgu am fesur yn ein helpu i feintioli yn y byd go iawn	Caiff dysgwyr gyfleoedd i ddadansoddi mapiau i ddeall twf a datblygiad ymerodraethau neu gynrychioliad daearyddol o ryfeloedd.
	Enghreifftiau
	• Gall dysgwyr ddadansoddi mapiau, strwythurau ac arteffactau. • Yna, gall dysgwyr ddadansoddi prosesau rhannu tir a chynllunio trefol. • Mae cyfleoedd i ddadansoddi strategaethau ac amddiffynfeydd milwrol.
Mae dysgu bod ystadegau yn cynrychioli data a bod tebygolrwydd yn modelu siawns yn ein helpu ni i ddod i gasgliadau ac i wneud penderfyniadau gwybodus	Caiff dysgwyr gyfleoedd i archwilio neu ddadansoddi data a graffiau drwy ddadansoddi ffynonellau.
	Enghreifftiau
	• Gall dysgwyr ddadansoddi data i lunio casgliadau ar ystadegau fel twf poblogaeth, costau ac ehangu tir. • Gellir dehongli deunydd eilaidd fel graffiau a siartiau. • Mae cyfleoedd i ddysgwyr greu eu cynrychioliadau rhifyddol eu hunain o'r data a gasglwyd.

© WJEC CBAC Ltd. 2025

Sgiliau trawsgwricwlaidd – Cymhwysedd Digidol	
Mae llawer o gyfleoedd i gynnwys Cymhwysedd Digidol mewn TGAU Hanes. Gall dysgwyr ddefnyddio technoleg ddigidol i gael gafael ar amrywiaeth eang o ffynonellau hanesyddol ac i ymchwilio i bwnc hanesyddol. Caiff dysgwyr y cyfle hefyd i feithrin eu sgiliau digidol wrth baratoi a chwblhau eu hasesiadau di-arholiad. Bydd y cyfleoedd hyn yn galluogi dysgwyr i feithrin sgiliau trawsgwricwlaidd sy'n ategu pedwar diben y cwricwlwm, ynghyd â galluogi mynediad pellach i wybodaeth hanesyddol wrth feithrin sgiliau meddwl creadigol ac ymwybyddiaeth foesegol presennol ac ar gyfer y dyfodol. Isod mae rhai enghreifftiau o sut mae'n bosibl ymgorffori Cymhwysedd Digidol yn yr addysgu a'r dysgu ar gyfer TGAU Hanes.	
Dinasyddiaeth	Bydd dysgwyr yn meithrin dealltwriaeth o bwysigrwydd priodoliadau, gan gynnwys defnyddio adnoddau mewn fformatau digidol fel e-lyfrau ac erthyglau ar-lein. Bydd yn ofynnol i ddysgwyr fynd i'r afael â phriodoliadau wrth ddadansoddi eitemau ar gyfer eu hymchwiliad hanesyddol a meddwl yn feirniadol am awduron tystiolaeth ddigidol.
	Enghraifft
	Dylid sicrhau bod dysgwyr yn ymwybodol o hawlfraint a llên-ladrad wrth edrych ar dystiolaeth hanesyddol ac wrth ddatblygu a chyflwyno eu dadleuon eu hunain mewn perthynas â thestun.
Rhyngweithio a Chydweithio	Gall dysgwyr gydweithio (yn ddigidol) ar dasgau wrth baratoi ar gyfer yr arholiad. Gallai hyn gynnwys asesiadau cyfoedion, ymateb i adborth yr athro neu greu gwaith.
	Enghraifft
	Mewn grwpiau, gallai dysgwyr ymchwilio i bwnc er mwyn cyflwyno maes astudiaeth a'i gyflwyno.
Cynhyrchu	Bydd cyfleoedd i ddysgwyr ymchwilio i amrywiaeth o ffynonellau yn ddigidol a byddant yn meithrin sgiliau digidol wrth greu asesiadau di-arholiad mewn fformat digidol.
	Enghreifftiau
	• Defnyddio archifau cenedlaethol a rhyngwladol i ddod o hyd i ddeunyddiau sy'n cysylltu â'r maes astudio.

© WJEC CBAC Ltd. 2025

	• Cwblhau'r asesiad gan ddefnyddio technoleg ddigidol.

© WJEC CBAC Ltd. 2025

Sgiliau Cyfannol	
Creadigrwydd ac Arloesi	Mae llawer o gyfleoedd i gynnwys Creadigrwydd ac Arloesi mewn TGAU Hanes. Mae'r cyfleoedd hyn yn bwysig i ddysgwyr er mwyn iddynt ymddiddori mwy yn y gwersi a mwynhau dysgu drwy dasgau sy'n eu hysgogi. Caiff dealltwriaeth ddyfnach ei meithrin drwy annog dysgwyr i gymryd rôl weithredol yn eu dysgu.
	Enghreifftiau
	• Bydd dysgwyr yn dangos creadigrwydd wrth ddatblygu ymatebion, mynegi eu barn am faterion hanesyddol perthnasol a gwerthuso ffynonellau a thystiolaeth yn feirniadol mewn asesiadau. • Caiff dysgwyr gyfleoedd i fod yn greadigol ac i arloesi wrth gyflwyno gwybodaeth a chanfyddiadau.
Meddwl yn Feirniadol a Datrys Problemau	Mae llawer o gyfleoedd i gynnwys Meddwl yn Feirniadol a Datrys Problemau mewn TGAU Hanes. Mae'r cyfleoedd hyn yn bwysig i ddysgwyr am eu bod yn datblygu'r gallu i feddwl yn ddadansoddol, ac i gasglu tystiolaeth, myfyrio arni a'i gwerthuso'n feirniadol er mwyn llunio barn wybodus ar amrywiaeth o bynciau. Gellir cymhwyso'r sgìl hwn i senarios bywyd go iawn.
	Enghreifftiau
	• Caiff dysgwyr gyfleoedd i ofyn cwestiynau ystyrlon ar ddeunydd ffynhonnell a dehongliadau hanesyddol, ac i'w gwerthuso fel rhan o'u proses o ddatblygu dadleuon beirniadol perthnasol. • Bydd dysgwyr yn datblygu eu gallu i weld materion o sawl safbwynt. • Drwy astudio parhad a newid dros amser, bydd dysgwyr yn meithrin eu sgiliau datrys problemau y gallant eu cymhwyso yn eu bywydau yn y dyfodol. • Bydd dysgwyr yn gwerthuso ffynonellau a dehongliadau hanesyddol o ran dibynadwyedd, rhagfarn a phwrpas. • Mae meddwl yn feirniadol a datrys problemau yn annog dysgu annibynnol ac yn hyrwyddo'r gallu i ddod i benderfyniadau rhesymol a gwybodus mewn agweddau eraill ar fywyd fel addysg bellach neu waith.

© WJEC CBAC Ltd. 2025

Cynllunio a Threfnu	Mae llawer o gyfleoedd i gynnwys Cynllunio a Threfnu mewn TGAU Hanes. Mae'r cyfleoedd hyn yn bwysig i ddysgwyr am fod y sgiliau cyfannol hyn yn galluogi dysgwyr i ymgysylltu â'r gorffennol, dadansoddi gwybodaeth a chyfathrebu â'u canfyddiadau, sydd wedyn yn galluogi dysgwyr i wella eu dealltwriaeth academaidd a'u paratoi i gymhwyso gwybodaeth hanesyddol mewn cyd-destunau modern. Isod mae rhai enghreifftiau o sut mae'n bosibl ymgorffori Cynllunio a Threfnu yn yr addysgu a'r dysgu ar gyfer TGAU Hanes.
	Enghraifft
	• Caiff dysgwyr gyfleoedd i gynllunio ac yna gwblhau eu hymateb i gwestiwn ymholi.
Effeithiolrwydd Personol	Mae llawer o gyfleoedd i gynnwys Effeithiolrwydd Personol mewn TGAU Hanes. Mae'r cyfleoedd hyn yn bwysig i ddysgwyr am eu bod yn datblygu gwydnwch a'r gallu i weithio'n effeithiol. Mae hyn yn helpu i feithrin sgiliau rheoli amser dysgwyr a'r gallu i flaenoriaethu tasgau, gan wella gallu dysgwyr i ddod yn unigolion hyblyg.
	Enghreifftiau
	• Bydd dysgu am destunau a allai fod yn sensitif yn galluogi dysgwyr i ddatblygu eu deallusrwydd emosiynol a'u hymwybyddiaeth hanesyddol. • Bydd cyfleoedd i gael asesiadau gan gyfoedion, hunanasesiadau ac asesiadau gan athrawon yn annog dysgwyr i ddatblygu strategaethau effeithiol i wella eu gwaith. • Cydweithio ar dasg ymchwil neu gyflwyniad. • Datblygu gwydnwch drwy adolygu ac ailfodelu atebion. • Mae cyfleoedd i ddysgwyr fynegi eu barn am faterion hanesyddol perthnasol, deunyddiau ffynhonnell cyfoes a dehongliadau hanesyddol.

© WJEC CBAC Ltd. 2025

Geirfa ar gyfer Opsiwn 2.2

Yr Oesoedd Canol: Y Pla Du tua 1330–tua 1360: astudiaeth achos ar gymdeithas yr oesoedd canol

Term	Diffiniad
Bwch dihangol	Pobl sy'n cael eu beio'n annheg am broblemau sy'n effeithio ar bobl eraill.
Cwarantin	Ynysu pobl y gallent fod wedi'u heintio am gyfnod – 40 o ddiwrnodau yn wreiddiol.
Cyfraddau marwolaethau	Y gyfradd y bydd pobl mewn cymuned neu boblogaeth yn marw.
Cymunedau gwledig	Cymunedau yng nghefn gwlad.
Cymunedau trefol	Cymunedau mewn trefi a dinasoedd.
Damcaniaeth miasma	Y gred bod clefyd yn cael ei ledaenu drwy arogleuon drwg yn yr aer.
Danse macabre	Y ddelwedd o sgerbydau yn dawnsio yn mynd â phobl fyw i'w marwolaeth.
Endemig	Clefyd sy'n dychwelyd i heintio pobl dro ar ôl tro.
Epidemig	Achosion o glefyd sy'n lledaenu'n gyflym mewn cymuned.
Epidemioleg	Yr astudiaeth o sut mae clefydau yn lledaenu ymysg pobl.
Erledigaeth	Trin person neu grŵp o bobl yn wael yn fwriadol.
Fflangellu	Chwipio eich hun fel penyd fel na fyddai Duw yn eich cosbi drwy roi clefyd i chi.
Grwpiau elitaidd	Pobl sydd â llawer o arian, statws cymdeithasol uchel a llawer o ddylanwad gwleidyddol.
Llwybr Sidan	Y llwybr masnach hynafol a oedd yn cysylltu cymunedau o China i ranbarth Môr y Canoldir.
Ofergoelus	Cred yn rôl hud yn y byd.

© WJEC CBAC Ltd. 2025

Pandemig	Achosion o glefyd sy'n lledaenu dros ardal ddaearyddol eang.
Penyd	Gweithred grefyddol i ofyn i Dduw faddau i chi am rywbeth rydych chi wedi'i wneud o'i le.
Pla	Clefyd heintus iawn sy'n lledaenu'n gyflym ac sy'n arwain at nifer mawr o farwolaethau.
Pla niwmonig	Math o bla sy'n cael ei drosglwyddo drwy anadlu'r bacteriwm.
Pla septicaemig	Math o bla sy'n cael ei drosglwyddo drwy amlygiad i waed heintiedig.
Rhyngweithio diwylliannol	Cyfnewid syniadau rhwng cymunedau.
Rhyngweithio drwy fasnachu	Masnachu rhwng masnachwyr.
Y pla biwbonig	Math o bla y credwyd iddo gael ei basio i fodau dynol drwy frathiadau chwain a oedd wedi bwydo ar waed llygod mawr neu famaliaid bach eraill a heintiwyd.
Y Pla Du	Clefyd marwol a ddaeth i Ewrop yng nghanol y 14eg ganrif, a achoswyd gan y bacteria yersinia pestis.
Y Rhyfel Can Mlynedd	Y rhyfel rhwng teyrnasoedd Lloegr a Ffrainc i gael rheolaeth dros diriogaeth yng ngogledd Ffrainc a barodd rhwng 1337 a 1453.
Ymbellhau cymdeithasol	Cadw pobl ar wahân er mwyn arafu lledaeniad clefyd.
Ynysu	Torri pob cyswllt â phobl heintiedig.

© WJEC CBAC Ltd. 2025